

УДК 347.6

С. Чванкін,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
голова Київського районного суду м. Одеси

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СУДОМ СПРАВ ПРО УСИНОВЛЕННЯ

Інститут усиновлення був відомий ще за часів Римської імперії. Незалежно від виду усиновлення, воно передбачало наявність певних умов, зокрема, висувалися вимоги до особи, яка бажала усиновити (вік, стать тощо). Історичний аналіз становлення та розвитку інституту усиновлення дає можливість говорити про його досить послідовний розвиток, розробку основних понять, умов усиновлення та його скасування.

Останніми роками проблема сирітства в Україні набула значення національного масштабу і тому потребує уваги, відповідного реагування та вирішення з боку держави і суспільства. Зазначимо, що аналіз статистичних даних показує щорічне збільшення кількості дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Сімейний кодекс України передбачає такі форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, як: усиновлення, опіка та піклування, патронат, прийомна сім'я та дитячий будинок сімейного типу. Звичайно, найбільш актуальним є саме усиновлення, адже усиновлена дитина прирівнюється до рідної, з чого випливають відповідні правові наслідки усиновлення. Однак не всі діти, які цього потребують, можуть бути усиновлені громадянами України. Причинами цього є: недостатнє матеріальне забезпечення багатьох громадян нашої держави (що є необхідним для задоволення потреб усиновленої дитини), велика кількість дітей, яким необхідне сімейне влаштування, суспільне ставлення до самого факту всиновлення

дитини, не сприйняття її «на рівних» з дітьми, що мають сім'ю та рідних батьків тощо. Внаслідок цього набуває актуальності усиновлення дітей іноземними громадянами.

До теми усиновлення в цивільному праві зверталися такі вчені, як В.С. Венедіктов, І.В. Жилінкова, С.С. Журило, Л.М. Зілковська, С.П. Індиченко, З.В. Ромовська, С.Я. Фурса та ін.

Метою цієї статті є дослідження особливостей розгляду судами справ про усиновлення, аналіз проблем судової практики під час їх розгляду.

Усиновлення – прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду в консульській установі або в дипломатичному представництві України.

Усиновлення здійснюється відповідно до вимог Сімейного кодексу (далі – СК) України, постанови КМУ «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» від 8 жовтня 2008 р. № 905 (зі змінами) тощо.

Головним завданням усиновлення є надання дітям-сиротам та дітям, які залишились без батьківського піклування, благополучних умов виховання в сім'ї, стабільних та гармонійних умов її життя.

Україна сприяє розвитку усиновлення, встановивши обов'язковий судовий порядок його проведення, заборону посередницької, комерційної діяльності щодо усиновлення дітей, вимоги стосовно нагляду за станом утримання та

виховання дітей, усиновлених іноземними громадянами, можливість застосування до усиновлювача такої санкції, як позбавлення батьківських прав.

Щодо процесуальних особливостей відповідної категорії справ.

По-перше, розгляд справ про усиновлення дітей здійснюється в порядку окремого провадження.

По-друге, заява про усиновлення дитини або повнолітньої особи, яка не має матері, батька або була позбавлена батьківського піклування, подається до суду за місцем їх проживання (ст. 251 ЦПК України).

По-третє, заявником може бути особа, яка бажає усиновити дитину, подання заяви про усиновлення дитини через представника не допускається (ч. 1 ст. 223 СК України).

По-четверте, заява особи, яка бажає усиновити дитину, має відповідати вимогам ст. 252 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) та має містити: найменування суду, до якого подається заява, ім'я, місце проживання заявника, а також прізвище, ім'я, по батькові, вік усиновлюваної дитини, її місце проживання, відомості про стан здоров'я дитини. Заява про усиновлення дитини може містити клопотання про зміну прізвища, імені, по батькові, дати, місця народження дитини, про запис заявника матір'ю або батьком дитини.

За наявності до заяви додаються такі документи: копія свідоцтва про шлюб, а також письмова згода на це другого з подружжя, засвідчена нотаріально (в разі усиновленні дитини одним із подружжя); медичний висновок про стан здоров'я заявника; довідка з місця роботи із зазначенням заробітної плати або копія декларації про доходи; документ, що підтверджує право власності або користування житловим приміщенням; інші документи, визначені законом.

Перелік документів, що подаються не громадянами України, більш широкий: дозвіл уповноваженого органу виконавчої влади, висновок компе-

тентного органу відповідної держави про умови їх життя і можливість бути усиновлювачами, дозвіл компетентного органу відповідної держави на в'їзд усиновленої дитини та її постійне проживання на території цієї держави, зобов'язання усиновлювача, оформлене в нотаріальному порядку, про надання представникам дипломатичної установи України за кордоном інформації про усиновлену дитину та можливості спілкування з дитиною.

Ці документи мають бути у встановленому законодавством порядку легалізовані. Такі документи повинні бути перекладені українською мовою, а переклад має бути засвідчений нотаріально.

По-п'яте, органом опіки та піклування до суду подається висновок про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини. До висновку додаються: акт обстеження умов життя заявника, складений за місцем його проживання; свідоцтво про народження дитини; медичний висновок про стан здоров'я дитини, про її фізичний і розумовий розвиток; у випадках, встановлених законом, згода батьків, опікуна, піклувальника дитини, закладу охорони здоров'я або навчального закладу, а також самої дитини на усиновлення. Суд у разі необхідності може вимагати подання інших документів.

Цікавий випадок був розглянутий міською службою соціального забезпечення на о. Крит (Греція), яка відмовила подружжю, що дотримується вегетаріанської дієти, в усиновленні дитини. У фахівців відомства виникли підозри, що прийомні батьки будуть обмежувати харчування дитини у відповідності зі своїми переконаннями. Згідно з висновком фахівців медичного факультету Критського університету, повноцінний раціон дитини повинен включати м'ясні, рибні та інші продукти тваринного походження. Але остаточне рішення з цього питання усиновлення прийме суд. Відмова грецької влади можна пояснити серйозними побоюваннями за здоров'я дитини. Відомі випадки, коли

діти, що виховувались у сім'ях вегетаріанців, розвивалися з порушеннями і навіть помирали через таку дієту. Зокрема, у 2008 році у шотландської дівчинки, якій батьки не давали м'яса і молока, розвинулася важка форма рахіту. У 2003 році дочка американців, які практикували вживання виключно сирого їжі (сироїдіння), померла від недоїдання і важкого авітамінозу. Вага п'ятимісячної дівчинки на момент смерті була в два рази менше вікової норми [1]. Хоча, звісно, ні саме по собі вегетаріанство чи сиродієння не може бути підставою у відмові в усиновленні. Судом мають бути досліджені всі обставини у сукупності.

По-шосте, розгляд цієї категорії справ проводиться у складі одного судді і двох присяжних (ч. 4 ст. 234 ЦПК). Справу про усиновлення дитини суд розглядає за обов'язковою участю заявника, органу опіки та піклування або уповноваженого органу виконавчої влади, а також дитини, якщо вона за віком і станом здоров'я усвідомлює факт усиновлення, з викликом заінтересованих та інших осіб, яких суд визнає за потрібне допитати (ч. 1 ст. 254 ЦПК).

По-сьоме, передбачена таємниця усиновлення, що передбачає право усиновлювача приховувати факт усиновлення, у зв'язку з чим справи про усиновлення заявниками, в яких є громадяни України, слухаються в закритому судовому засіданні, а відомості, які стали відомі у процесі розгляду справи, не підлягають розголошенню (див. також вимоги ст. 285 СК, за якою усиновлення дитини особою, яка є громадянином держави, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги, не є таємним, якщо в державі, в якій усиновлювач постійно проживає, і в яку має переїхати дитина, усиновлення не є таємним).

Відповідно до ч. 4 ст. 254 ЦПК під час розгляду справи суд перевіряє законність підстав для усиновлення, а саме: можливість певної особи бути усиновлювачем дитини: причини, на підставі яких заінтересована в усинов-

ленні особа звернулася до суду із заявою, досягнення цією особою повноліття, її дієздатність, наявність різниці у віці усиновлювача та усиновлюваного не менше ніж 15 років, стан здоров'я усиновлювача; можливість усиновлення конкретної дитини; відповідність усиновлення інтересам дитини; в разі усиновлення одним із подружжя – причини небажання іншого з подружжя усиновлювати дитину; взаємовідносини усиновлювача і дитини; наявність згоди дитини на усиновлення (див. вимоги ст. 218 СК); наявність в усиновлювача переважного права перед іншими на усиновлення; наявність згоди на усиновлення батьків дитини; чи є дитина відповідно до законодавства суб'єктом усиновлення; відповідність висновку органу опіки та піклування і дозволу на усиновлення встановленим вимогам.

Умови усиновлення слід розуміти як установлені сімейним законодавством України вимоги, додержання яких є обов'язковим під час здійснення зазначеного юридичного акта. Виходячи з цього та враховуючи специфіку справ про усиновлення, суди під час прийняття заяв повинні перевіряти відповідність форми та змісту такого документа як вимогам, визначеним у статті 252 ЦПК, так і вимогам, що випливають із глави 18 «Усиновлення» СК, а саме: чи наведено в заяві відомості про усиновителів, про дитину, яку бажають усиновити, про її батьків, братів та сестер; чи викладено мотиви, з яких особа хоче усиновити дитину; чи сформульовано прохання про внесення відповідних змін до актового запису про народження останньої. У разі недотримання зазначених вимог настають наслідки, передбачені статтею 121 ЦПК [2].

У зв'язку із включенням у СК правових норм про усиновлення повнолітньої особи необхідно брати до уваги, що така особа може бути усиновлена лише у виняткових випадках, зокрема, якщо вона є сиротою або була позбавлена батьківського піклування до досягнення повноліття. Враховуючи

винятковий характер права на усиновлення повнолітньої особи, суди мають установлювати під час розгляду справ цієї категорії додаткові обставини, зокрема, необхідність усиновлення і неможливість оформлення іншого правового зв'язку між особою, яку бажають усиновити, та особою, яка хоче це зробити (складення заповіту тощо). При цьому звернення до суду із заявою про усиновлення не повинно бути зумовлене бажанням досягти іншого правового наслідку, ніж юридичне оформлення родинного зв'язку (можливо, вже наявного фактично). Слід також з'ясувати наявність чи відсутність в усиновлювача своїх дітей. Закон не встановлює заборони на усиновлення повнолітньої особи тією, яка має власних дітей, проте на цей факт необхідно зважати, виходячи з обставин, що визначають можливість рідних дітей бути спадкоємцями. У кожному конкретному випадку суд під час вирішення питання про усиновлення повнолітньої особи може врахувати й інші обставини [2].

У СК не встановлено максимального віку повнолітньої особи, яка може бути усиновлена, однак визначено мінімальну різницю у віці між нею та усиновлювачем – не менше вісімнадцяти років.

Усиновлення вважається здійсненим із дня набрання законної сили рішенням суду. Для внесення змін до актового запису про народження усиновленої дитини або повнолітньої особи копія рішення суду надсилається до органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем ухвалення рішення, а у справах про усиновлення дітей іноземцями – також до уповноваженого органу виконавчої влади.

Так, за 2015 рік до Київського районного суду м. Одеси надійшло 44 заяви від громадян України про усиновлення дітей. По вказаним справам було ухвалено 44 рішення про задоволення заяв громадян України та надано їм можливість усиновити дітей. Вказані рішення в апеляційному порядку не оскаржувались.

Однак не всі діти, які цього потребують, можуть бути усиновлені громадянами України. Причини цього вже вказувалися вище. Внаслідок них набуває актуальності усиновлення дітей іноземними громадянами.

Мають місце певні особливості подання документів на усиновлення повнолітньої особи. Так, заява про усиновлення повнолітньої особи повинна містити відомості, зазначені у ч. 1 ст. 252 ЦПК, а також дані про відсутність матері, батька або позбавлення піклування. До заяви, крім копії свідоцтва про шлюб, письмової згоди на це другого з подружжя, медичного висновку про стан здоров'я заявника, довідки з місця роботи, документа на житло, додається згода особи на усиновлення. Відповідно до ст. 208 СК рішення про усиновлення повнолітньої особи суд може ухвалити у виняткових випадках за умови, що вона не має матері, батька або була позбавлена батьківського піклування, беручи при цьому до уваги сімейний стан усиновлювача, зокрема відсутність у нього своїх дітей та інші обставини, що мають істотне значення.

Українським законодавством передбачена можливість усиновлення дітей іноземними громадянами, однак лише в разі, якщо були вичерпані всі можливості щодо передачі під опіку, піклування, на усиновлення чи виховання в сім'ї громадян України.

Процедура усиновлення дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, яка проживає в Україні, іноземцями та громадянами України, які проживають за межами України, є досить складною та відбувається в декілька етапів. Такий довгий шлях до омріяного усиновлення зумовлений тим, що держава повинна пересвідчитися, що іноземні громадяни дійсно готові на усиновлення, та дитині буде надана необхідна матеріальна, моральна та соціальна підтримка.

Дитина може бути усиновлена іноземцем, якщо вона перебуває не менш як один рік на спеціальному обліку і

досягла п'яти років. Усиновлення може бути здійснено до закінчення зазначеного строку, а також до досягнення дитиною п'яти років, якщо: 1) усиновлювач є родичем дитини; 2) дитина страждає на хворобу, що внесена до спеціального переліку хвороб, затвердженого Міністерством охорони здоров'я України (наказ МОЗ від 27.12.2011 р. № 973); 3) здійснюється усиновлення всіх рідних братів і сестер в одну сім'ю, якщо один з них досяг п'яти років і перебуває на обліку в центральному органі виконавчої влади, до повноважень якого належать питання усиновлення та захисту прав дітей, не менш як один рік; 4) іноземці виявили бажання усиновити дитину, яка є братом або сестрою раніше усиновленої ними дитини.

У цій сфері також мають враховуватися положення Конвенції про права дитини 1989 р., Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р., Віденська конвенція про консульські зносини 1963 р., Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення 1993 р.

Наприклад, за 2015 рік Київським районним судом м. Одеси розглянуто 9 заяв про усиновлення дітей іноземними громадянами, з яких 6 справ – за заявою громадян Сполучених Штатів Америки, 2 заяви громадян Республіки Італія та 1 заява громадян Канади (у попередні роки також частіше звертались громадяни США, Франції, Італії, Іспанії). Цікаво, що для США наша країна займає 5-те місце серед «країн-донорів» усиновлених дітей.

По всіх справах було ухвалено рішення про задоволення заяв про усиновлення, при цьому судом ретельно досліджувався стан здоров'я заявників, особлива увага приділялася їх психічному та матеріальному стану, можливості забезпечення належних умов для проживання, виховання та розвитку дітей, психологічна можливість бути батьками. У всіх випадках суд пересвідчувався, що заявники ознайомлені зі станом здоров'я дітей та усвідомлюють взятю на себе відповідальність.

По всіх справах, після ухвалення рішення про усиновлення дітей іноземними громадянами, судьями Київського районного суду м. Одеси індивідуально проводилися бесіди з іноземними усиновлювачами на предмет неперешкоджання дитині у подальшому знати країну її народження – Україну, її мову, історію та, у випадку бажання дитини, надавати їй можливість на відвідування України.

Варто також відзначити, що у світі не вщухають спори про доцільність міжнародного усиновлення, особливо з боку дитячих правозахисних організацій. Усиновлення іноземцями іноді навіть називають «ефект Мадонни».

Також спори викликають можливість усиновлення дітей особами із нетрадиційною сексуальною орієнтацією. Наприклад, широке суспільне обговорення (не тільки схвалення, а й спротив та протест) викликало рішення Касаційного суду Франції у 2014 році щодо можливості усиновлення жінкам, які знаходяться у шлюбі між собою, дітей одна одної, які зачаті за допомогою штучного запліднення. В Англії та Уельсі у 2005 році одностатевим парам було надане право всиновлювати дітей, у 2009 році – в Шотландії, а у 2015 році Конституційний суд Австрії дозволив усиновлювати дітей одностатевими парами (з 2013 року партнери в одностатевих парах могли всиновлювати біологічних дітей один одного, але ця спільна опіка не поширювалася на усиновлення нерідних дітей). Так само у 2015 році Конституційний суд Колумбії схвалив резолюцію, що дозволяє одностатевим парам усиновляти дітей (у 2014 році КС Колумбії дозволив одностатевим парам всиновлювати дітей, але тільки за умови, що один з членів пари доводиться дитині біологічним батьком). Названі не всі країни, де з тими чи іншими обмеженнями є можливість усиновлювати дітей одностатевими парами, але їх об'єднує те, що далеко не все суспільство підтримує такі ініціативи. Натомість в РФ, навпаки, в силу різних, як правило, політичних

мотивів, обговорюється взагалі неможливість усиновлення іноземцями, а що стосується усиновлення громадянами країн з визнаними одностатевими шлюбами в РФ, то вони обмежені деякими умовами СК РФ.

Також хотілось би відзначити, що на сьогодні потребує вдосконалення чинний механізм контролю за дітьми, усиновленими іноземцями, який є навіть не просто малодієвим, а «символічним». Українські дипломати повідомляють, що іноземні усиновителі не часто ставлять дитину на консульський облік, не надають звіти посольству України. Фіксуються навіть факти переусиновлення українських дітей, що заборонено міжнародними нормами.

Одним з елементів контролю за українськими дітьми, усиновленими іноземними громадянами, в літературі слушно запропоновано відсутність звернення усиновлювача протягом місяця до консульської установи України за кордоном вважати підставою для визнання усиновлення недійсним і повернення дитини в Україну. Звичайно, можуть мати місце поважні причини, які не дали змогу дотриматися встановленого строку, в разі чого іноземний громадянин повинен просити про продовження терміну реєстрації дитини [3].

Проблемою в названій сфері є також те, що Україною не ратифікована Гагська конвенція про міжнародне усиновлення.

Ключові слова: усиновлення, контроль за усиновленими, умови усиновлення, окреме провадження.

Стаття присвячена дослідженню особливості розгляду судами справ про усиновлення. Проаналізована специфіка відповідних справ, виявлені найбільш суттєві проблеми, в тому числі усиновлення іноземними громадянами.

Статья посвящена исследованию особенностей рассмотрения судами дел об усыновлении. Проанализирована специфика соответствующих дел, выявлены наиболее существенные проблемы, в том числе усыновление иностранными гражданами.

The article outline peculiarities of adoption cases. Specificity of relevant cases, the detection of the most serious problems, including adoptions by foreign nationals have been analyzed here.

Література

1. Греческим супругам-вегетарианцам отказали в усыновлении ребенка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://medportal.ru/mednovosti/news/2011/03/11/greveg/>

2. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 березня 2007 р. № 3 (Із змінами, внесеними згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України № 20 від 19 грудня 2008 р.)

3. Журило С.С. Правові наслідки усиновлення дітей-громадян України іноземними громадянами / С.С. Журило // Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право». – 2014. – № 5. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.pap.in.ua

